Amsterdam University Press

KERK EN THEOLOGIE 73.1 (2022) 8-23
HTTPS://DOI.ORG/10.5117/KT2022.1.004.GOSK

Ambt in verandering

'Geroepen en gezonden' in theologisch en oecumenisch perspectief

Margriet Gosker, *Venlo*
dr.m.gosker.venlo@hetnet.nl

Abstract

This article discusses the document on Ministry and Diversity in the Protestant Church in the Netherlands, which was prompted by the need for innovation, due to the new situation of this Church. The document is based on the importance of the ordination. Previous developments are being described and the new proposals are being weighed up with all the pros and cons. The emphasize is on the importance of the ecumenical discussions on Ministry initiated by the World Council of Churches resulting in the BEM-document (1982) and the theological conversations initiated by the Community of Protestant Churches in Europe, resulting in the MOE-document (2013).

Keywords: Ministry; Ordination; Pastor; BEM; MOE

Inleiding

De gedachtenvorming rond het ambt kent twee denkrichtingen, die tot op de dag van vandaag doorwerken. Daarmee doel ik niet op het onderscheid tussen wat men noemt 'Oecumenischen' en 'Evangelischen',[1] maar op twee ambtstheologische denkrichtingen en de daarbij behorende varianten die we binnen de Protestantse Kerk in Nederland aantreffen.[2] De eerste gaat

1 Dit veronderstelde Wim Aanen in een e-mail (22-09-2021) na mijn reactie op zijn hartenkreet 'Vragen bij: Dat mag gewoon niet', *Nederlands Dagblad*, 20 september (2021) 12-13. Tijdens de ledenraadpleging van de Bond van Nederlandse Predikanten (2 november 2021) werd wel de vrees geuit dat zulke spirituele verschillen bij de samenwerking tussen academici en HBO'ers spanningen kunnen opleveren.

2 Reeds binnen de Samen-op-Wegkerken zagen we een grote variëteit. Je had een laag-kerkelijke stroming (Gijs Dingemans, Bram van de Beek, Gerben Heitink, Maarten den Dulk), een meer hoog-kerkelijk-oecumenische stroming (Margriet Gosker, Leo Koffeman, Eddy van der Borght,

© Margriet Gosker

vooral uit van de eenheid van het ambt, heeft geen overwegend bezwaar tegen uitwisseling van taken en bevoegdheden tussen de afzonderlijke ambten, denkt pragmatisch-functioneel, is benieuwd naar sociologische inzichten, gespitst op gemeenteopbouw en zoekt oplossingen in de ontstane problematieken zonder zich te laten leiden door traditionele patronen.[3] De tweede denkwijze wil vooral de eigenheid van ieder ambt bewaren en neemt de oecumenische verbondenheid serieus met kerken die de ordinatie hoog in het vaandel hebben. Men erkent de eenheid van de ambten, maar honoreert vooral hun differentiatie. De verantwoordelijkheden van predikanten, ouderlingen en diakenen dienen in deze visie onderscheiden te worden, niet vermengd. De voorstellen in het synoderapport *Geroepen en gezonden*[4] (december 2020) betekenen een verschuiving naar deze laatste denkwijze, die mede onder invloed van de oecumenische beweging (het BEM-rapport van de Wereldraad van Kerken) is gegroeid.[5]

In dit artikel belicht ik de ambtstheologische en oecumenische achtergronden en vooruitzichten van *Geroepen en gezonden*. Over de praktische invulling is het laatste woord nog niet gezegd.[6] De Bond van Nederlandse Predikanten heeft ledenraadplegingen georganiseerd (najaar 2021) en de synodale besprekingen zijn nog volop gaande. Dat het rapport in principe is aanvaard, betekent dus niet dat het werk nu klaar is. Er staat een vervolgtraject op stapel, waarin de voorstellen beter

Karel Blei), een klassiek-traditionele visie (Klaas Runia, Gerrit Immink, Cornelis Graafland), een Lutherse insteek (Joop Boendermaker) en een feministische denkwijze (Riet Bons-Storm). Van de Beek heeft later zijn laagkerkelijkheid afgelegd en zit nu op de oecumenische lijn. De Reuver pleit in zijn proefschrift voor kerkelijke eenheid en pluraliteit. René de Reuver, *Één kerk in meervoud. Een theologisch onderzoek naar de ecclesiologische waarde van pluraliteit*, Zoetermeer: Boekencentrum 2004.

3 Jan Hendriks, *Gemeente als herberg: de kerk van 2000: een concrete utopie*. Kampen: Kok [3]2000; Heitink e.a. (red.), *Een gezamenlijke trektocht*. Kampen: Kok 1998; Dingemans, 'Een huis om in te wonen – schetsen en bouwstenen voor een Kerk en een Kerkorde van de toekomst', 's-Gravenhage: Boekencentrum 1987.

4 *Geroepen en gezonden. Ambt en diversiteit in de Protestantse Kerk in Nederland*. Rapport van de werkgroep ambt, 21 december 2020. Verder: *G&G*.

5 *Doop, Eucharistie en Ambt: Verklaring van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken*. Lima: 1982.

6 Zo leeft er vrees voor nog meer marktwerking in de kerk dan er al is, voor onduidelijkheden in de afbakening van taken tussen de onderscheiden dienaren des Woords en voor een te sterk centralisme, indien de classis gaat bepalen wie waarop 'recht' heeft. Gaan 'pastores' ook hun aandeel leveren in het veel tijd eisende bestuurswerk of komt dat allemaal op het bordje van academicus, die vaak ook slechts in deeltijd werkt? Er is zorg over insluipende hiërarchische tendensen, over de kwaliteit van de prediking en over eventueel gezagsverlies van alle Dienaren des Woords.

worden doordacht en nader uitgewerkt. Er zijn werkgroepen ingesteld om de voortgang van het proces te kritisch te ondersteunen. In april 2023 hoopt men tot besluitvorming te komen, maar het is de vraag of dat haalbaar is.

Ik zal kort ingaan op het besluit om de eis van een academische opleiding voor predikanten te versoepelen. Dat valt te betreuren, maar het is het onvermijdelijke gevolg van een decennialang gevoerd beleid door de Protestantse Kerk en haar voorgangers, waarbij nauwelijks is gereflecteerd op het ontstaan van nieuwe theologische opleidingen op niet-academisch niveau. Men liet het eenvoudigweg allemaal gebeuren en wist er 'niet goed raad mee'.[7]

Inspiratie vanuit de oecumenische beweging

In 1982 verscheen het BEM-rapport.[8] Destijds vreesde Herman Fiolet dat de door BEM bereikte oecumenische overeenstemming 'mishandeld' werd als slechts een fase in het 'perpetuum mobile van het vrijblijvende oecumenisch gesprek'.[9] Die vrees was niet ongegrond. In 2012 schreef ik dat het leek of BEM in de koelkast lag, maar dat ik hoopte op betere tijden, omdat we in het sterk geseculariseerde Europa elkaar als gelovigen nog hard nodig zullen

7 Gerben Heitink, *Een doorbraak in de tijd: Kerk in de spiegel van de jaren zestig*. Utrecht: KokBoekencentrum 2021, 215.

8 Margriet Gosker, 'Ambt en katholiciteit', in: Hans Kronenburg en René de Reuver (red.), *Wij zijn ook katholiek*. Heerenveen: Protestantse Pers 2007, 127-140; Margriet Gosker, 'Het cruciale punt is het ambt', *MV-NU* 22/1 (2005) 2, 10; Margriet Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie, de betekenis van de Lima-Ambtstekst voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-Kerken*. Delft: Eburon 2000; Eddy van der Borght, *Het ambt her-dacht: De gereformeerde ambtstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima 1982) van de theologische commissie Faith and Order van de Wereldraad van Kerken*. Zoetermeer: Meinema 2000; Margriet Gosker, 'Het ambt, Centrum van eenheid of struikelblok in de oecumene?' in: *Van top tot teen: Een drietal lezingen over congregationalisme en ambt*. Velp: Bond van Vrije Evangelische Gemeenten 1996, 17-28; Margriet Gosker, 'Enige gedachten over het kerkelijk ambt', *Praktische Theologie*, 22/1 (1995) 21-36; Margriet Gosker, 'Lang leve het ambt!', *Predikant en Samenleving,* 70/8 (1993); Margriet Gosker, *Het kerkelijk ambt in het Limadocument: Een hermeneutische doorlichting en een kritische evaluatie van de Lima-Ambtstekst*. Utrecht/Leiden: IIMO Research Publication 29 (1990); Margriet Gosker, 'Het kerkelijk ambt: Centrum van eenheid of struikelblok in de oecumene?', *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 89/2 (1989) 65-93.

9 Herman Fiolet, van 1970 tot 1985 algemeen secretaris van de Raad van Kerken in Nederland, in een brief aan mij d.d. 29-11-1988, bewaard in het archief van Margriet Gosker en Ferenc Postma in het *Historisch Documentatiecentrum van de Vrije Universiteit* te Amsterdam.

hebben.[10] Maar nu zien we dan toch enig effect ervan.[11] Ook het ambtsrapport van de Gemeenschap van Protestantse Kerken in Europa (MOE) uit 2013, waaraan ik jarenlang heb meegewerkt, is een bron van inspiratie.[12] Hier spreekt de gereformeerde traditie een woordje mee. Ook dit rapport zet in bij de *Missio Dei* en de onmisbaarheid van Woord en sacramenten, en bepleit de invoering van de ordinatie in alle GEKE-lidkerken.[13] Van Ruler schreef overigens al ver voor Lima, dat de ambten constitutief zijn voor de kerk.[14]

Nieuwe aanzetten voor een ambtstheologie

Over het ambt is in onze kerk altijd veel gesproken, maar een algemeen geaccepteerde ambtsvisie ontbreekt.[15] Het is ook niet eenvoudig deze te ontwikkelen. Zo'n presbyteriaal-synodale ambtstheologie zou gedragen moeten zijn door een weloverwogen ecclesiologie. Dat die er niet is, komt door de eerdergenoemde tegengestelde denkrichtingen, die elkaar nooit hebben gevonden. De ene denkrichting benadrukt het onderscheid tussen de ambten, de andere minimaliseert juist het verschil. Ik zie dat nu ook weer

10 'Wer die ökumenischen Gedanken weitertragen will, kann es auch so sehen, dass die Ernte von Lima bestimmt nicht geschrumpft oder verrottet ist, sondern dass es nach solch einem langen Prozess der Vorbereitung nicht einmal überraschend ist, dass wir einen langen ökumenischen Atem brauchen. Ohne Zweifel bleibt Ökumene äußerst wichtig. In einem säkularisierten Europa können wir als Christen es uns einfach nicht leisten, einander zu übersehen'. Margriet Gosker, 'Wer dafür eine Nase hat… Das Lima-Dokument 30 Jahre später – Fokus: Die Niederlande', *Una Sancta* 67/3 (2012) 216-225, 222.

11 Ook wat betreft de doop is in Nederland voortgang geboekt. Op 12 mei 2012 hebben negen kerken, waaronder de Protestantse Kerk in Nederland en de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland, elkaars doop in een officiële verklaring herbevestigd of voor het eerst erkend.

12 Leo Koffeman, 'Meer gelijk dan anderen: Het geordineerde ambt in het licht van Emden 1571', *Kerk en Theologi*e 72/4 (2021) 364-378, 369.

13 GEKE: Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa. Michael Bünker, Martin Friedrich, *Amt, Ordination, Episkope und theologische Ausbildung. Ministry and ministries, episkope and theological education.*[MOE] Leuenberger Texte (German and English Edition). Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 2013.

14 *Ambtsrapport* [Van Ruler] 1965, 102. Dit werd voor de hervormde synode uitgebracht onder verantwoordelijkheid van A.A. van Ruler, W. Aalders, J.N. Bakhuizen van den Brink, J.M. Gerritsen, Th. L. Haitjema, G. Huls, H. van der Linde, J. Loos, P.A. van Stempvoort, W.C. van Unnik en A. de Wilde. Margriet Gosker,'Het ecclesiologische karretje van Van Ruler. Niet de kerk of het ambt, maar Christus, het Woord Gods, het Evangelie van het Koninkrijk', *Kerk en Theologie* 70/1 (2019) 47-58.

15 A.F.N. Lekkerkerker, *Oorsprong en functie van het ambt*, 's-Gravenhage 1971, 16. Ambtsrapport [Berkhof], *Wat is er aan de hand met het ambt? Studierapport over het ambt* [*18 februari 1969*], 's-Gravenhage: Boekencentrum 1970.

terug in de bijdragen van De Jong in dit nummer en dat van Koffeman in het vorige nummer van *Kerk en Theologie*, waarbij de laatste het onderscheid benadrukt en de eerste dat juist minder zwaar aanzet.[16] In mijn optiek is de minimaliserende denkrichting tot nu toe dominant geweest, maar ook enigszins ontspoord. De huidige voorstellen gaan meer in de eerste denkrichting en zoeken oplossingen voor deze ontsporing.

Geroepen en gezonden geeft wel aanzetten tot zo'n verder te ontwikkelen ambtstheologie. De synode heeft hoofdstuk II (§ 5-10) unaniem aanvaard als uitgangspunt voor toekomstig beleid. Dat is tamelijk uniek, want geen enkel ambtsrapport heeft het tot nu toe zo ver geschopt. Het rapport onderschrijft dat het ambt voortkomt uit de *Missio Dei*, schept ruimte voor differentiatie binnen het ene ambt van dienaar des Woords en voorziet de noodzaak van samenwerking/teamvorming.[17] Nu is differentiatie binnen het ambt van predikant niet nieuw.[18] Wel nieuw is de versoepeling van de toelatingseis. Er is vaak gesproken over de vraag hoe om te gaan met hbo-afgestudeerden,[19] maar nu kunnen ook HBO-opgeleiden geordineerd worden, zij het dat voor nieuwe HBO'ers een extra studiejaar op WO-niveau vereist is.

16 Klaas-Willem de Jong, 'Forward with basics. Enkele recente kerkelijke ontwikkelingen in het licht van de synode van Emden 1571', *Kerk en Theologie* 73/1 (2022), 28-42.

17 Van Leerdam wijst erop, dat teamvorming wordt aangeprezen als antwoord op de krimp van de kerk, maar waarschuwt dat het geen panacee is. Teamvorming schept soms problemen, die je eerst niet had. Martijn van Leerdam, 'Teamvorming voor kerkprofessionals, *Woord & Dienst* 70/10 (2021) 26-29, 29. Wessel merkt op, dat de oorzaak van moeizame samenwerking tussen predikanten niet in de eerste plaats bij predikanten ligt. Gemeenten willen zelfstandig blijven, gaan de concurrentie aan, en verwachten dan harmonieuze samenwerking van hun predikanten. Coen Wessel, ''Geroepen en gezonden', predikanten voor de 21e eeuw', *In de Waagschaa*l 50/6 (2021) 8-11.

18 Er zijn nu ook al predikanten in soorten (interim-, classis-, diaconale, justitie-, leger-, ziekenhuis-, etc.), waarvoor verschillende competenties vereist zijn.

19 *De hand aan de ploeg. Definitief rapport van de Stuurgroep 'Werk in de wijngaard', aangeboden aan de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland door het moderamen*, april 2009. Hieraan vooraf gingen de rapporten: *De wissel voorbij: het spoor en de bielzen. Rapport van de stuurgroep Werk in de wijngaard,* november 2008. *Werk in de wijngaard. Reactie van de Brede Studiecommissie op de bespreking van "Pastor in beweging" door de generale synode in haar vergadering van 16 november 2006. Pastor in beweging. Tweede rapport van de brede studiecommissie predikanten*, september 2006. Hierop volgde de *Notitie over de ambtsvisie van de Protestantse Kerk in Nederland*, april 2012. *Pastor Pastorum. Rapport van de beleidscommissie predikanten*, november 2012. Arjan Plaisier, *Zeven brieven over het ambt*, juni 2014. *Waar een Woord is een weg*, 2015 met daarin een hoofdstuk over ambt, predikant en mobiliteit, 24-27. *Kerk 2025: een stap verder,* april 2016, met daarin een hoofdstuk over predikant en mobiliteit, 23-28. Per 1 september kent de PKN de classispredikant. René de Reuver en Martijn Vellekoop, *Mozaïek van kerkplekken: Over verbinding tussen bestaande en nieuwe vormen van kerk-zijn: Definitieve versie voor de synode van april 2019*, Utrecht 2019.

Geestelijk-missionaire dimensie

Alleen al uit de benaming blijkt de achterliggende visie van het rapport, namelijk dat de belangrijkste voorwaarde om toegelaten te worden tot het ambt van dienaar des Woords in het 'geroepen-en-gezonden-zijn' ligt. Deze belangrijke noties hebben sterk aan zeggingskracht ingeboet, maar zonder deze geestelijk-missionaire dimensie kan geen kerk leven.[20] Charisma, geloof, wijsheid, kennis, diploma's, communicatieve eigenschappen en '21st century skills' zijn belangrijke vereisten,[21] maar zonder roeping/zending zal het niet gaan. Er zijn altijd mensen nodig die voorgaan in de missionaire opdracht van de kerk in de wereld.[22] Die geestelijk-missionaire dimensie van het ambt zien we terug in het geestelijk leiding geven, erediensten (de lofzang gaande houden), missionaire arbeid, diaconaat, herderlijke zorg en aandacht voor geestelijke vorming.[23]

Geroepen en gezonden maakt ruimte voor een grotere diversiteit binnen het ambt van dienaar des Woords, pleit voor een lichtere plaatselijke kerkstructuur en wil voorzien in meer classicale bevoegdheden dan tot nu toe. Die lichtere kerkstructuur en die verzwaring van de classes komen in beeld, omdat men ziet aankomen dat het niet alle plaatselijke gemeenten zal lukken om in de toekomst zelfstandig te blijven.[24]

Ouderlingen en diakenen geroepen en gezonden

Ouderlingen en diakenen weten zich geroepen door God en de gemeente en ontlenen daaraan hun gezag, zoals blijkt uit hun bevestigingsformulieren.[25]

20 Margriet Gosker, 'De vreugde van het ambt', *Confessioneel*, 130/25 (2018) 10; Margriet Gosker, 'Als het ambt verbleekt ziet de kerk wit', *Michsjol* 10/3 (2001) 67-73; Margriet Gosker, 'Ambtsdragers: wie zoeken we eigenlijk? Graafland zet gemeente aan tot bezinning op het ambt', *Centraal Weekblad* 47/26-27 (1999) 1, 10; Margriet Gosker, 'Kerk is beter af met duidelijk ambt', *Centraal Weekblad* 47/2 (1999) 5; Margriet Gosker, 'Ambt en sacrament in discussie', *Centraal Weekblad* 44/41 (1996) 5, 5-6; Margriet Gosker, 'Vasthouden aan roeping tot het ambt. Slechts leven en werken in de kracht van de Heilige Geest', *Centraal Weekblad* 41/23 (1993) 15; Margriet Gosker, 'Ambtsdragers, ja of nee?', *Open Deur Special* 10,'s-Gravenhage 1991, 3-5; Margriet Gosker, 'Kun je dat roeping noemen? Over het bevestigen van ambtsdragers', *Centraal Weekblad* 38/41 (1990) 15.

21 *G&G*, 27.

22 *G&G*, 8.

23 *Lichter ingevuld, synoderapportage met voorstellen en aanbevelingen*, Utrecht: Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland 2021, 13.

24 *G&G*, 10.

25 *G&G*, 13. Margriet Gosker, 'Bevestiging van ambtsdragers', in: Marcel Barnard e.a. (red.), *De weg van de liturgie.* Zoetermeer: Meinema 1998, 303-315; Margriet Gosker, 'Bevestiging van Ambtsdragers. Proeven voor de eredienst', *Evangelisch Commentaar* 8/16 (1990) 5-7.

Maar in onze tijd wordt dit vaak anders ervaren. Veel aanstaande ambtsdragers vinden 'roeping' een te 'zwaar' woord. Gewoon doen wat je hand vindt om te doen klinkt bescheidener en sympathieker. *Geroepen en gezonden* pleit voor een herwaardering van roeping en zending, ook van ouderlingen en diakenen. Dit kan mensen afschrikken, maar zou het ook iets uitdagends kunnen hebben je 'geroepen' te weten, zonder dat je daar nu meteen mee te koop loopt?[26]

Anders dan dienaren des Woord worden ouderlingen en diakenen niet naar een andere gemeente geroepen en hun ambtstermijn is beperkt, maar hun stem telt in alle kerkelijke vergaderingen niet minder zwaar.[27] Ze worden afgevaardigd naar meerdere vergaderingen, en hebben een belangrijk aandeel in het synodewerk. Hun inzet en toewijding zijn voortreffelijk en voor de kerk van onschatbare waarde. Dat zou best eens vaker gezegd mogen worden.[28]

Priesterschap van alle gelovigen

Niet alleen ouderlingen en diakenen mogen zich 'geroepen' en 'gezonden' weten, maar ieder gemeentelid. Protestanten zijn anti-hiërarchisch en gehecht aan het 'priesterschap aller gelovigen'. Volgens het gereformeerde grondrecht (Emden 1571) mag het ene ambt niet over het andere heersen, maar in '*Geroepen en gezonden*' valt de nadruk wel degelijk op de 'dienaren des Woords'. Dat roept de vraag op of de andere ambten zo niet ondergewaardeerd worden. Die vrees deel ik niet. Dit rapport wil ouderlingen en diakenen niet onderwaarderen, maar wil expliciet oplossingen aanreiken voor de ontstane problematiek rond kerkelijk werkers en pioniers. Dat is de grote verdienste ervan. Het rapport denkt daarbij principieel vanuit de ordinatie,[29] wat spoort met de eigen protestantse traditie alsook met het

26 *G&G*, 15.

27 *G&G*, 13.

28 Veel gemeenten tobben met het vinden van ouderlingen, *Lichter ingevuld,* 2021, 12. Daarom is voorgesteld om gemeenteleden die geen ambtsdrager zijn toch de mogelijkheid te geven tot een kerkenraadslidmaatschap, *Lichter ingevuld*, 2021, 19. Dat zou dan wat mij betreft een adviserende stem zijn.

29 Matthias Wüthrich, *Ordination from the perspective of the Reformed Church*, FSPC (Federation of Swiss Protestant Churches), Berne: Verlag SEK (Schweizerischer Evangelischer Kirchenbund) 2009, (German edition 2007). 'Ordinatie' is een gebruikelijke term in de oecumenische beweging. De Romana spreekt over het 'gewijde ambt' dat als een sacrament wordt beschouwd en verschillende gradaties kent. Toch kent ook Rome de term 'ordinatie': *Ordinatio Sacerdotalis* 1994. Nederlandse Lutheranen spreken altijd al over 'ordinatie'. Ook de Anglicaanse Kerk gebruikt de term 'Ordination', evenals de EKD (Evangelische Kirche in Deutschland) en de VELKD (Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands), waar dezelfde discussie is gevoerd. Dorothea

gangbare patroon in de wereldkerk, al weet ik dat het er in laagkerkelijke en congregationalistische kringen anders over gedacht wordt.

Christus het hoofd van de kerk

Het is goed om te blijven beseffen dat de kerk geen instelling is waar de meeste stemmen gelden. Christus zelf is het hoofd van de kerk en het laatste woord is aan het Woord. Er is geen ambt zonder gemeente en omgekeerd is er geen gemeente zonder ambt.[30] Het rapport gaat ervan uit dat het ambt van 'dienaar des Woords' is geworteld in de gemeente, maar erkent dat zowel in de Reformatie als in de wereldkerk het ambt gezien wordt als van Godswege gegeven (*Jure Divino*), waardoor ook het 'tegenover' van het ambt tot zijn recht komt. Zo staat de dienaar des Woords in de bediening van Woord en sacramenten 'tegenover' de gemeente. Ik besef dat dit een gevaarlijke uitspraak is, als die een eigen leven gaat leiden. Dan ligt ambtsmisbruik op de loer. Niet het mensenwoord, maar Gods Woord is gezaghebbend. Elke prediker is zelf de eerste hoorder van het Woord Gods.[31] Daarom mag het ambt nooit los staan van het verkondigde Woord. Toch mogen we met een gerust hart zeggen dat dienaren des Woords Christus representeren.[32] Sterker nog: elk gemeentelid is geroepen om Christus te weerspiegelen. Ook daarin zijn ambtsdragers voorgangers. Representatie hoeft niet per definitie samen te vallen met macht.[33] Een representant is iemand die ook slechts 'geroepen en gezonden' is en er op uit wordt gestuurd met een boodschap. Ik zie representatie niet als plaatsvervanging, alsof ambtsdragers de plaats van God/Christus zouden innemen. Ze staan niet tussen God en

Wendebourg,'Probe aufs Exempel. Ordnungsgemäß berufen – Zum neuen Amtspapier der lutherischen Bischöfe', *Zeitzeichen* 50/3 (2007) 50-52. Wendebourg, 'Das ordinationsgebundene Amt', in: Peter Zimmerling e.a. (red.), *Martin Luther als Praktischer Theologe*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt 2017, 463-476.

30 *G&G*, 12.

31 *G&G*, 19.

32 Margriet Gosker, 'Christusrepresentatie is wezenlijk voor het ambt', *Centraal Weekblad* 56/18 (2008) 8-9. Margriet Gosker, 'Ambt als representatie', *Ouderlingenblad* 75/874 (1998) 8-11. Margriet Gosker, 'Ambt als Christusrepresentatie', in: Anton Houtepen en Martien Brinkman (red.), *Geen kerk zonder bisschop?,* Zoetermeer: Meinema 1997, 130-145.

33 Hier verschil ik van mening met Den Dulk. Maarten den Dulk, 'De verzoeking Christus te representeren', in: Houtepen en Brinkman (red.), *Geen kerk zonder bisschop?*, 115-129. En met Wisse, die heeft betoogd, dat Christus geen representanten nodig heeft. Maarten Wisse, 'Christus heeft geen representanten nodig', *In de Waagschaal* 44/3 (2015) 7-9. Zie ook Almatine Leene, 'Christusrepresentatie en het gereformeerde ambtsbegrip. Naar een relationele en trinitarische benadering', *Theologia Reformat*a 59/3 (2016) 250-267.

de gemeente in. Representatie mag nooit worden opgevat als een manier om over de Heilige Geest te beschikken. Ik zie 'Christusrepresentatie' dan ook niet als exclusief aan het ambt gebonden. Wel als een goede welkome gave van God, geschonken aan allen, die in Christus een nieuwe schepping zijn.

Wat is ordinatie nu precies?

Kenmerkend voor ordinatie is: handoplegging, aanroeping van de Heilige Geest en instemming van de gemeenschap.[34] In de catholica gaat het dan om het drievoudige gewijde (sacramentele) ambt van bisschop, priester of diaken, bij ons om het ambt van dienaar des Woords, dat niet als sacramenteel wordt gezien en geen *character indelebilis* (onuitwisbaar teken) kent.[35] In 2013 wees ik er al op dat toenmalig PKN-scriba Arjan Plaisier de ambten van ouderling en diaken geordineerde ambten had genoemd en op de implicatie daarvan voor de oecumene.[36] In zijn brief van 5 juni 2014 aan de predikanten schreef Plaisier echter, dat de bediening van Woord en Sacrament aan predikanten is opgedragen. 'Het wezenlijke van het ambt komt vooral uit in deze dienst [van *Verbi Divini Minister*]. Daarom is het niet toevallig dat de predikant voor het leven wordt bevestigd.'[37] De ordinatie vindt plaats in de eerste gemeente, bij een nieuw begin in een andere gemeente wordt in de regel niet opnieuw geordineerd.[38] In principe lijkt het me geen probleem de handoplegging te herhalen, maar daarin schuilt wel het gevaar dat de zeggingskracht van het eenmalige gebeuren wordt ontkracht en dat we oecumenisch uit de pas lopen.

Kerkelijk werkers en pioniers die aan de voorwaarden voldoen, kunnen dus in dit voorstel geordineerd worden en tot de dienaren des Woords gerekend. Ze ontvangen een lager traktement, omdat ze een praktijkgerichte

34 *G&G*, 18.

35 De protestantse opvatting kent geen onuitwisbaar teken, al wordt wel het uitgangspunt aanvaard dat het predikantschap een ambt 'voor het leven' is. *G&G,* 18.

36 Studiedag Raad van Kerken in Nederland op 15 maart 2013, http://docplayer.nl/23326274-Samenvatting-en-reflectie-van-margriet-gosker-over-hoofdstuk-2.html.

37 https://www.google.nl/search?q=Plaisier+ambt+zeven+brieven&ei=xBuuYfKAD822kwWeq7KQAg&ved=0ahUKEwjy8rz5rs_0AhVN26QKHZ6VDCIQ4dUDCA4&uact=5&oq=Plaisier+ambt+zeven+brieven&gs_lcp=Cgxnd3Mtd2l6LXNlcnAQA0oECEEYAVDSAljtDGDLGWgBcAB4AIABtQGIAbIDkgEDNC4xmAEA0AEBwAEB&sclient=gws-wiz-serp. Dit werd vervolgens door Rein Brouwer gerelativeerd. R. Brouwer, 'Predikant 2025. De theologische visie van de kerk op het predikantschap voor de toekomst', *Kerk en Theologie* 66 (2015), 313-329, 322.

38 Ik zie een ontwikkeling, die daar geen rekening meer mee houdt.

theologische opleiding genoten hebben.[39] Of ze 'pastores' gaan heten, valt nog te bezien. Er bleek ter synode en ook van rooms-katholieke zijde bezwaar tegen die benaming te zijn.[40] In de praktijk worden kerkelijke werkers die preken en zelfs mensen met enkel een preekconsent nu al 'dominee' genoemd.[41] In het voorstel worden geen preekconsenten meer afgegeven die slechts plaatselijk gelden. Ze zijn in het vervolg in het hele land geldig.

Een terugblik

Geroepen en gezonden gaat in op vragen rond voorgangers zonder WO-opleiding. Dat is niets nieuws. In de vorige eeuw speelde dit ook al rond de toenmalige 'evangelisten', die in een 'bediening' waren gesteld, maar geen 'ambtelijke handelingen' mochten verrichten.[42] Hier veroorloof ik mij even een persoonlijke noot. Mijn grootvader, de weleerwaarde heer N.C. de Regt heeft als hulpprediker ruim veertig jaar (1907-1949) de hervormde gemeenten van Valthermond, Klarenbeek en Beekbergen met vrucht gediend zonder ooit sacramenten bediend te hebben. Daarvoor moest altijd een predikant worden ingevlogen. Toen ik zelf in 1972 als proponent mijn eerste huwelijksdienst leidde, mocht ik wel preken en de Bijbel aanreiken, maar er moest een 'echte' (geordineerde) predikant aan te pas komen om de bevestiging en inzegening te voltrekken.

Tot aan de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004 was er voortdurend discussie over de vraag naar verruiming van de sacramentsbevoegdheid, maar het kwam er niet van. Sinds de Reformatie was in de drie kerkgemeenschappen die in 2004 opgingen in de PKN de sacramentsbevoegdheid aan predikanten voorbehouden. Er waren altijd wel hulpkrachten: 'oefenaars', 'eerwaarden', 'godsdienstonderwijzers', 'hulppredikers', 'catechiseermeesters' en 'ziekentroosters', maar sacramentsbevoegdheid hadden ze niet, omdat ordinatie en sacramentsbevoegdheid onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Het rapport van de commissie Veerman leek daarin verandering te brengen. Het wilde pastorale werkers sacramentsbevoegdheid geven zonder

39 *G&G*, 31.

40 Marcel Sarot vreest, dat dit opnieuw oecumenische verwarring zou scheppen. Want in de RK kerktraditie zijn pastoraal werkers juist vaak wel academisch opgeleid, maar mogen geen 'pastor' heten omdat die term is voorbehouden aan de gewijde priester.

41 Behalve wanneer het vrouwen betreft. Die worden vaak geen 'dominee' genoemd, zelfs niet als ze het wel zijn.

42 *G&G*, 19.

ordinatie.[43] Er speelden in 2009 allerlei praktische zaken mee (opleiding, competenties, loopbaanperspectief), maar de vraag naar het verschil tussen geordineerde en niet-geordineerde ambtsdragers kwam nauwelijks ter sprake en de betekenis van de ordinatie kwam niet in beeld. Dat vond ik een zorgelijke ontwikkeling. Samen met Hans Kronenburg schreef ik toen een waarschuwend artikel in *Kerk en Theologie*.[44]

Het rapport Veerman heeft het niet gehaald, maar die commissie liet toen wel weten, dat 'de bediening van Woord en Sacramenten ten principale bij het ambt van predikant behoort'. Het is immers in onze kerk en in grote delen van de wereldkerk (waaronder de meeste lutherse en gereformeerde kerken) regel, dat sacramentsbevoegdheid is voorbehouden aan geordineerde ambtsdragers.[45] Artikel IX-1 van de kerkorde zegt: 'Het heilig avondmaal wordt door de gemeente gevierd en door een predikant bediend'. Hetzelfde geldt voor de doopbediening. Kronenburg en ik beargumenteerden toen waarom in de oecumene de sacramentsbevoegdheid altijd voorbehouden is geweest aan het geordineerde ambt en voerden daarvoor een tiental argumenten aan, die ik hier niet allemaal zal herhalen. Soms hoor je het (drog-)argument dat het vreemd zou zijn dat iemand wel mag preken maar geen sacramenten mag bedienen, omdat preken een theologische opleiding vraagt en sacramentsbediening niet. Maar het gaat hier niet om vakkundigheid. Het gaat om roeping en zending. Van de Beek schreef ooit dat in de protestantse traditie het sacrament blijkbaar hoger gewaardeerd wordt dan het Woord. Want ieder die sacramenten mag bedienen mag ook het Woord verkondigen, maar het omgekeerde geldt niet. 'Een ouderling wordt niet door een ouderling bevestigd. Daarmee wordt het ambt van ouderling en ook dat van diaken tot een afgeleide van het predikantsambt. Denkend vanuit de gemeente zou men tot het omgekeerde moeten komen: de ouderling bevestigt de predikant'.[46] Maar inmiddels denkt hij dat niet meer, denk ik.

Toch bleef ook na het rapport Veerman de vraag om verruiming van de sacramentsbevoegdheid steeds terugkomen op de synodale agenda's. De

43 *De hand aan de ploeg: Definitief rapport van de Stuurgroep "Werk in de wijngaard". Aangeboden aan de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland door het moderamen*, april 2009. Leo Koffeman, 'Sacramentsbevoegdheid in de SoW-kerken', in: A.H.C. van Eijk en A.P.H. Meijers, *Gedoopt, gevormd, gezonden: Status en statuut van de pastoraal werk(st)er*, Zoetermeer: Meinema 2001, 211-226.

44 Hans Kronenburg en Margriet Gosker, 'Een wissel gemist! De ordinatie als voorwaarde voor het verlenen van sacramentsbevoegdheid', *Kerk en Theologie* 60 (2009) 143-159.

45 Dit werd in 2015 nog eens onderstreept door Dekker en Ten Boom. Willem Maarten Dekker en Wessel ten Boom, 'Wat is onopgeefbaar aan het klassieke protestantse ambt?', *In de Waagschaa*l, 44/2 (2015) 9-12.

46 A. van de Beek, *Tussen traditie en vervreemding: Over kerk en christenzijn in een veranderende cultuur.* Nijkerk: Callenbach 1985, 130.

eerste HBO-opleidingen theologie waren omstreeks 1983 ontstaan en de urgentie om oplossingen te vinden werd nijpender naarmate er steeds meer HBO-theologen werden opgeleid. In 2001 vroeg Heitink zich al af waarom het ambt van voorganger gekoppeld zou moeten zijn aan een academische graad. Hij sprak van een 'voorzichtige ontkoppeling'. Ook voorzag hij toen al dat de kerk in de toekomst haar predikanten niet meer zou kunnen betalen.[47] Er zou daarom gewerkt moeten worden aan een 'lekeperspectief'.[48] Sindsdien zijn de veranderingen snel gegaan. De secularisatie, de afnemende kracht en de krimp van de kerk vormen duidelijk de achtergrond van dit rapport. Het christendom stempelt de Nederlandse samenleving niet meer en velen zijn vervreemd van de boodschap van het evangelie.[49]

Wat is nu precies het probleem?

Voor welk probleem biedt '*Geroepen en gezonden*' nu eigenlijk een oplossing? Niet voor de nood van de kerk: leegloop, krimp, gebrek aan ambtsdragers, financiële tekorten, kwaliteitsverlies, fluïditeit, vergrijzing, bindingsangst, afbraak. Dat speelt allemaal wel mee, maar dit rapport wil in de eerste plaats de positie van de HBO-opgeleide voorgangers versterken. Voor dat probleem vroeg ik twintig jaar geleden al aandacht.[50] Momenteel kan een gemeente die onvoldoende geld heeft om een predikant te beroepen dat oplossen door een HBO'er aan te trekken, die als predikant functioneert, maar een andere rechtspositie heeft. En sacramentsbevoegdheid is niet vanzelfsprekend.[51]

Om hoeveel mensen gaat het? Officiële cijfers zijn nog niet bekend, maar hun aantal lijkt beperkt, want lang niet alle kerkelijk werkers voelen zich geroepen tot de dienst des Woords. De kritiek dat het voorgestelde onderscheid in traktement een verkeerde financiële prikkel zou introduceren lijkt mij onterecht. Die financiële prikkel is er immers nu ook al. Het voorstel om gepromoveerde predikanten een hoger traktement te geven is sympathiek, want de doctores van onze kerk hebben geen speciale verantwoordelijkheden

47 Gerben Heitink, *Biografie van de dominee*, Baarn: Ten Have 2001, 286.

48 *Verslag van het Symposium ter gelegenheid van het vijfentwintigjarig bestaan van de Oecumenisch Gemeenschap in de Merenwijk te Leiden, gehouden op 5 oktober 1996 onder het motto: Oecumene in eenvoud. Geloven in veelvoud. Een gezamenlijke zoektocht naar geloven en geloofsoverdracht in een tijd van kerkverdamping*, Leiden: Algemene Kerkelijke Merenwijkraad 1996, 11.

49 *G&G*, 6.

50 Margriet Gosker, 'Hoe heilig is het ambt? HBO-predikant kan oplossing zijn', *Centraal Weekblad* 48/6 (2000) 1, 10.

51 Dit speelt ook bij pioniersplekken, indien de pionier een HBO-opleiding theologie heeft afgerond.

(dan die ze zelf voelen).[52] Maar het aangevoerde argument (in de samenleving niet ongebruikelijk) spreekt mij niet aan. Ik vrees bovendien, dat het de kansen van doctores om als gemeentepredikant te kunnen werken niet in positieve zin zal beïnvloeden. Wel vind ik het een gemiste kans dat de kerk de afgelopen decennia in gebreke is gebleven op het punt van de waardering voor de academische vorming van haar predikanten. Opleiding is (zoals gezegd) niet het enige criterium voor het predikantschap, maar het is wel een belangrijk aspect ervan. Het was goed en nodig geweest de gemeenten het belang van academisch gevormde predikanten op het hart te drukken. Dat is niet gebeurd en daar plukken wij nu helaas de vruchten van.

Waarom kan de situatie zoals die nu is zo niet voortduren?

Met ingang van 2013 maakte de synode het mogelijk kerkelijk werkers in een ambt te bevestigen en alle predikantsbevoegdheden te verlenen, maar zonder toegang tot het ambt van predikant. Volgens de toenmalige scriba Arjan Plaisier was de weg naar het predikantschap voor HBO-theologen door dit besluit principieel afgesneden.[53] Sindsdien kon een kerkelijk werker met preekconsent als ouderling of diaken alle predikantsbevoegdheden ontvangen, maar alleen in een bijzondere situatie en voor een beperkte termijn.[54] Er was dan wel supervisie van een predikant nodig.[55] Men mocht dus sacramenten bedienen, geloofsbelijdenis afnemen, ambtsdragers bevestigen, trouwdiensten leiden en de zegen uitspreken. Er was sprake van zo'n bijzondere situatie als een gemeente geen predikant (voor tenminste eenderde van de volledige werktijd) kon beroepen.

Een gevolg van dat besluit was dat een proponent die aan alle eisen voldeed om financiële redenen niet als predikant werd beroepen, maar als kerkelijk werker aangesteld. Per consequentiam kreeg die proponent om financiële redenen het dringend verzoek zich tot ouderling te laten bevestigen om zo sacramentsbevoegdheid te verwerven.[56] Dit is geen verzinsel, het is al voorgekomen. Waarom? Een kerkelijker werker is goedkoper

52 G&G, 32.

53 https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:RD.nl,20110415:newsml_d0d45fe0d-780cd73758a2726e2b68806

54 Vier jaar met mogelijkheid van verlenging.

55 Brief aan kerkenraden, colleges van kerkrentmeesters en kerkelijk werkers van 7 januari 2013, getekend door P.J.E. van den Bosch.

56 Dat roept volgens De Jong de vraag op of het terecht is iemand als ouderling met sacramentsbevoegdheid te bevestigen, terwijl diegene beroepen kán worden als predikant. Klaas-Willem

en kan tijdelijk worden aangesteld. Een predikant is duurder en kan niet om financiële redenen worden getermineerd. Dit soort constructies noemt Wessel een 'verkapte loonsverlaging'.[57] Dat schuurt voor die gemeente én voor zo'n proponent. Een andere consequentie van dat besluit uit 2013 is dat er 'soorten ouderlingen' ontstaan: 'gewone', zoals we die altijd al kennen, en 'ouderlingen die eigenlijk 'pastor' (HBO-dominee) zijn. Dat is verwarrend en dat moeten we niet willen.

Kerkordelijk rammelt het ook, want in onze presbyteriaal-synodale kerk worden gemeenten door ambten geleid, niet door functionarissen. Daarom werd in het afgelopen decennium de toevlucht genomen tot allerlei uitzonderingsbepalingen. Tot 2009 hadden we de wonderlijke figuur dat een kerkelijk werker predikantswerk kon verrichten zonder zelf ambtsdrager te zijn. Als functionaris had de kerkelijk werker in de kerkenraad officieel geen enkele zeggenschap en miste sacramentsbevoegdheid. Dat kon zo niet blijven. Ook vanuit ambtstheologisch en oecumenisch perspectief schuurt het. De huidige situatie betekent een devaluatie van de ordinatie en vanuit oecumenisch oogpunt is het een nieuw obstakel in het oecumenische gesprek.

De grondtalen

Ik heb altijd gedacht dat het een goede vrucht van de Reformatie was dat predikanten academisch gevormd moesten zijn. Mirjam Elbers zegt, dat het de Protestantse Kerk in de afgelopen twintig jaar niet is gelukt om tot een hervorming van het ambt en de predikantsopleiding te komen.[58] Dat zij het alsnog opneemt voor de unieke positie van de academisch gevormde predikant begrijp ik goed, maar ik denk dat onze kerk de *kairos* daarvoor voorbij liet gaan, zoals de praktijk van het huidige kerkelijke leven laat zien.

Het rapport benoemt inderdaad de waarde van de kennis van Hebreeuws en Grieks,[59] maar relativeert tegelijkertijd de noodzaak ervan.[60] Van Dijk

de Jong, 'Mag een proponent de sacramenten bedienen?', https://blog.kerkenrecht.nl/2017/10/11/mag-een-proponent-de-sacramenten-bedienen/

57 Coen Wessel, 'Geroepen en gezonden', predikanten voor de 21e eeuw', *In de Waagschaa*l 50/6 (2021) 8-11.

58 Mirjam Elbers, 'Déjà vu', *In de Waagschaal* 50/5 (2021) 31.

59 Voor Calvijn ging het erom dat de predikanten 'op niveau' konden spreken met de burgerlijke overheid. *Geroepen en Gezonden*, 19. De Reformatie, en met name de gereformeerde traditie daarbinnen, achtte de academische opleiding, inclusief de beheersing van Hebreeuws en Grieks, essentieel voor predikanten, *G&G*, 27.

60 Constandse zegt daarvan, dat het klinkt als de voetbalbestuurder, die het vertrouwen in de alsmaar verliezende trainer uitspreekt. Coen Constandse, 'Bezinning op het ambt:

vindt de conclusie, 'dat het ook wel zonder kennis van de grondtalen kan' onbestaanbaar.[61] Hij wijst op de zwakte van het argument dat tot nog maar enkele decennia geleden theologen met een kandidaatsdiploma predikant werden zonder dat zij een doctoraal examen (vergelijkbaar met een huidige Master) hadden afgelegd.[62] Dat leek ook mij in eerste instantie een misser van het rapport, want voor het kandidaats van enkele decennia geleden stond zes jaar studie theologie en dat stond dus wel degelijk op hetzelfde niveau als de huidige Master. Tot ik erachter kwam dat hier nog het verschil gereformeerd/hervormd meespeelt.[63] Voor gereformeerde predikanten was voor het 'oude' kandidaats zes jaar studie vereist, maar voor het hervormde kandidaats stond slechts drie jaar. De duplex ordo vereiste dan nog wel een aanvullende praktijkstudie, maar die werd niet als wetenschappelijk gezien.

Conclusie

Om bovengenoemde redenen is het nodig om kerkelijk werkers die zich geroepen voelen tot het predikantschap te ordineren en dezelfde rechtspositie te geven, die voor alle dienaren des Woords in de Protestantse Kerk in Nederland geldt. En laten we bidden om Gods Geest, want die is harder nodig dan ooit in onze nerveuze tijd. Maar ik zie deze stap ook als 'van de nood een deugd maken'. Want juist deze tijd vraagt om dienaren des Woords, die op academisch niveau kunnen denken en publiekelijk hun partijtje mee kunnen blazen in onze samenleving. Daarom juich ik het toe dat er toch enige aanvullende opleidingseisen gesteld zullen worden. Het is verontrustend genoeg dat in het kerkelijk leven geldgebrek de ambtsinvulling regeert. Er is immers geld genoeg voorhanden, het wordt alleen anders besteed en er is onvoldoende offervaardigheid. Moeten we spreken van een geestelijke crisis, waar al deze ontwikkelingen een symptoom van zijn?

Wie de ontwikkeling van de Protestantse Kerk in Nederland nauwlettend heeft gevolgd, kan tot geen andere conclusie komen dan dat de academische vorming van de Dienaren des Woords op de tocht staat. Op de toekomst van die academisch gevormde predikant ben ik niet gerust.[64] Hoe kunnen

Kanttekeningen bij de theologie in Geroepen en gezonden', *In de Waagschaal* 50/6 (2021) 15-16.

61 Sybrand van Dijk, 'Bemiddelaar met kennis van de traditie', *Woord & Dienst* 70/10 (2021) 18-19.

62 *G&G*, 20.

63 Met dank aan Harmen Jansen.

64 Margriet Gosker, 'Gaat de academisch gevormde predikant straks verdwijnen?', *Confessioneel* 130/18 (2018) 8-9. Ad van Nieuwpoort, 'Doe de dominee niet in de uitverkoop', *Trouw* 26 april

jonge mensen die theologie willen gaan studeren, gemotiveerd worden om voor een universitaire studie te kiezen, die langer duurt, een hogere studieschuld met zich meebrengt en vaak slechts een aanstelling in deeltijd biedt?[65] Alleen in Gods Geest zullen ze het kunnen, geroepen en gezonden als ze zijn. Met lied 273 zeg ik:

> Gods Geest bestuurt het schip der kerk, dat naar de morgen vaart.
> Dat is de hartslag van ons werk. God houdt ons wel bewaard.

Over de auteur

Dr. M. Gosker is predikant en oecumenisch theoloog, gespecialiseerd in ambtstheologie. Zij is lid van de Beraadgroep Geloven en Kerkelijk Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland.

(2019) 22. Wassenaar vraagt zich af of het nodig/wenselijk is de gouden standaard van de volledige academische opleiding te verlagen. Jan Dirk Wassenaar, 'De wissel voorbij: een clerus minor in de Protestantse Kerk in Nederland', *Friesch Dagblad* 10 juni (2021) 10. Sybrand van Dijk, 'Bemiddelaar met kennis van de traditie', *Woord & Dienst* 70/10 (2021) 18-19, 19.

65 Heitink wijst op de positieve kant van deeltijdsaanstellingen. Gerben Heitink, *Een doorbraak in de tijd: Kerk in de spiegel van de jaren zestig*, Utrecht: KokBoekencentrum 2021, 210.